

*Umbrai Laura: Így szemeteltek Budapesten.
A hulladékgazdálkodás múltja a fővárosban.*

(Budapest-történeti Műhely.) Napvilág Kiadó, Budapest, 2014. 243 oldal.

A kötet címének láttán az első gondolatunk az lehet, hogy napjainkban már eljutott a történetírás arra a pontra, hogy bármilyen múltbeli tárgy, esemény vagy jelenség történetével foglalkozhasson. A folyamatosan táguló tudományos perspektíva olyan széles körű lett, hogy helyet talált benne egy, a hulladékgazdálkodás történetéről szóló mű is. A téma azonban még mostanság is marginálisnak tekinthető, ezért klasszikus értelemben vett recenzióra nehéz lenne vállalkozni, hiszen a hulladékkezelés múltjáról nemigen találunk tudományos cikkeket, nem foglalkozik vele a történelemkönyvek egyik fejezete sem – mindezt jól példázza a felhasznált irodalom listája is. A hivatkozott művek között nagyrészt a 19. század végén, illetve a 20. század első felében született leírások, ismertetések szerepelnek, amelyek alapján a szerző képet alkothatott a korabeli fővárosi állapotokról. A jelenben – ahogy erre az előszó is utal – komoly problémát okoznak a hulladék kezelésének vagy éppen nem-kezelésének következményei. Ez a kettős indíttatás – egy jelenlegi probléma múltbeli gyökereinek feltárása és az eddigi hiány pótlása –, valamint az előszóban megfogalmazott célok a kérdéskör tematikus és interdiszciplináris feltárását illetően reménytelni kezdetet jelentenek az olvasó számára.

Umbrai Laura munkája az első olyan átfogó monográfia, amely a fővá-

rosi hulladékgazdálkodást mutatja be 1867-től, a Köztisztaságügyi Bizottmány megalakulásától a II. világháború előestéjéig. A kötet részletesen ismerteti a pesti hulladékgazdálkodás átalakulásának folyamatát, a tisztaság közüzemmé válásának lépéseit és különböző területeinek egyesítését a főváros kezében. Az I. világháború hatása a hulladékgazdálkodásra, a korabeli kísérletek a növekvő szemétmennyiség kezelésére, a szeméttégetés gondolata, majd ezen ötlet évtizedenkénti előbukkanása és megbicsaklása a lakossági ellenállás akadályán, mind szerves részét alkotják a szeméttégetéssel kapcsolatos kérdéskörnek.

A kötet tíz nagyobb, tematikus fejezeten keresztül vezet végig a fővárosi hulladék kezelésének történetén, az alegységek központi gondolataként kisebb részmákat, kérdésselvetéseket jelölve meg. Az első két fejezet bemutatja a köztisztaság korai történetét, valamint a budapesti lakosság 19. század végi városképet illető elégedetlenségét. Ennek alapján válik érthetővé, hogy a vizsgált korszakban sor került a szemétszállítás fejlesztésére; a harmadik fejezet kimerítő leírást ad a fővárosi szeméttételep, a Cséry-telep létrejöttének és működésének folyamatáról. Ezt követi a Köztisztasági Hivatal 1895-ös megalakulásának bemutatása, majd a budai állapotok ismertetése. E fejezet világossá teszi, hogy a hulladékgazdálkodást illető addigi fejlesztések hatás-

köre csak Pestre terjedt ki, így a budai oldal szemétkézeltetésének korszerűsítésére égető szükség volt a századfordulón. Ezt a lehetőséget arra használta ki a város vezetése, hogy a kisebb területű budai oldalon bevezetett korszerűsítések egyfajta főpróbát jelentsenek a pesti közüzem bevezetésével járó változások megvalósításához. A következő oldalak a szemétkézeltetés történetét, a pesti Fuvartelep, majd a Szemétszállító és Feldolgozó Üzem megalakítását részletezik, végül az utolsó két fejezet az I. világháború hatásait és következményeit ismerteti, a II. világháborút megelőző időszakot is felölelve.

A könyv alapvető célja a budapesti szemétkézeltetés múltjának feltárása, a hulladék elszállítását, feldolgozását és az utcák, utak tisztítását érintő fejlesztések ismertetése. Ebből adódóan nem állít elénk igazolásra váró előzetes hipotézist, hiszen a szerző a fenti folyamat bemutatását jelölte ki műve feladatául. Mivel a monográfia célja nem egy előzetesen felépített érvrendszer igazolása, végigvezetése volt, így néhány adatsor és a Köztisztasági Hivatal II. világháború alatti szerepvállalásáról és az új szemétkézeltetés létesüléséről szóló rövid ismertetés szolgál összefoglalással. A hulladékgyűjtés múltjának ismertetéséhez Umbrai Laura a technika-, a város- és a gazdaságtörténet mellett segítségül hívja a szociológiát, valamint társadalompolitikai vonatkozások feltárására is vállalkozik. Habár az előszó tartalmaz arra vonatkozó ígéretet és az oral history említése is azzal kecsegtet, mégsem tudjuk meg pontosan, mi az, amit a különböző társadalmi csoportok tagjai kidobásra ítélték. Az e kérdéskörhöz kapcsolt mik-

rotörténeti, történeti antropológiai és kultúrtörténeti vonatkozások – értékrend, életmód, neveltetés – mindvégig marginálisak maradnak.

A szerző a kötet legvégén, a bevezetésben ígérttől eltérően, a két világháború közötti időszakot megélt embereket nem interjúk keretében, hanem az epilógus tanúsága szerint kérdőívek segítségével szólaltatta meg, ezzel megvilágítva a hulladékkezelés változásainak a hétköznapi emberek életében megmutató hatásait. Umbrai Laura közel 150 – a II. világháború előtt született – személy hulladékkezeléshez kapcsolódó szokásait érintő kérdésekre adott válaszait összegzi és elemzi, megfelelő kritikai észrevételekkel. A válaszadók „szemétkézeltetését” illetően kevés különbséget vélt felfedezni, általános szokásnak tekinthető, hogy a lehető legtöbb élelmiszert, ruhaneműt minél tovább igyekeztek hasznosítani a háztartásokban. A kérdések kitértek a családon belüli feladatmegosztásra II. világháború utáni változására, a nők munkába állása és a cselédség megszűnése következtében megváltozó férfi szerepekre, ezek meglétét azonban a megkérdezett személyek tapasztalatai kevésbé igazolták. A válaszok nagyban tükrözték a korabeli erkölcsi normákat a szemétkézeltetésről, és az elemzésnek kifejezetten emberközeli lezárása az a felsorolás, amely néhány olyan szemétkézeltetéssel kapcsolatos „vétket” mutat be, amelyeket a válaszadók a múltban elkövettek.

A kötet témáinak bizonyos elemei mai jelenségekre emlékeztetik az olvasót. Úgy tűnik, évszázados múlttal rendelkező probléma az utak tisztításának kérdése, az utcák rendben tartása, a szemétkézeltetésben maradt – esetleg mások

számára még – értékes részek „kotrás joga”, a közegészségügyi szabályokat részben betartó, de a nem megfelelő állapotok miatt elégedetlen lakosság képe. Azt, hogy a hulladék nem csak használhatatlan szemét, jól példázza a kötetben összegyűjtött közvetett és közvetlen újrahasznosítási módok széles korabeli tárháza. A kidobásra ítélt rongyok, üvegdarabok és csontok például a szeméttelapi dombok legértékesebb részét képezték: ezek feldolgozására üzemek épültek. A háztartási hulladékot felhasználva műtakarmányt és trágyát állítottak elő, mely kísérletek, ha nem is voltak hosszú életűek, jól példázzák a hulladékgazdálkodás sokrétűségét.

Az alcím alapján feltételezhetjük, hogy többet tudunk meg a szeméttelpek történetéről, esetleg a szemétszállítás fejlődésének szakaszairól, ám ennél jóval összetettebb folyamatokat is megismerhetünk a könyv segítségével. Nem kifejezetten köztudott például az, hogy milyen harcok folytak a szemét hasznosítási jogáért, hány vállalkozó foglalkozott a szemét városból való kihordásával, ahogy kevésbé ismert az is, miképp került az úttisztítás feladata az elitéltek, majd a szegényházi munkások kezéből a tűzoltókhoz, végül a Köztisztasági Hivatal hatáskörébe. A hivatal magától értetődő funkcióin túl vállalt szerepköreinek leírása, az ott dolgozó munkásokról való gondoskodás, a lótenyésztésben vállalt aktív szerepvállalás szintén olyan információ, amely túlmutat a pusztá tényközlésen, sokrétű funkciók meglétét tárva az olvasók elé.

A monográfia vitathatatlan erőssége – többek között a témát feldolgozó modernkori művek hiányából eredően – a korabeli leírások, kézikönyvek,

tanulmányok és sajtóanyag feldolgozása. Emellett a szerző által felhasznált hatalmas levéltári forrásbázis révén – határozatok, közlemények, jegyzőkönyvek, szerződések – nemcsak a főváros által kiírt pályázatok (árlejtések) és a megvalósuló befektetések jelennek meg előttünk, hanem nyomon követhetjük az összes meghíusult javaslatot, fejlesztési zsákutcát, vagy a csak a távolabbi jövőben megvalósuló tervet is, ami még inkább segíti az olvasót a korabeli állapotok megértésében.

Rengeteg külföldi példát is felsorakoztat a szerző – habár az előszóban felvillantott japán párhuzam csak elgondolkodtató felvetés maradt –, így osztrák, német, francia, angol, amerikai és svájci fejlesztéseket, fejlődési utakat hasonlíthatunk össze a magyar állapotokkal. A különböző országokba való kitekintések azonban magyar leírásokon nyugszanak; amint a kötetből megtudhatjuk, sok szakember utazott külföldre a hulladékgazdálkodás fejlődésének tanulmányozására. Umbrai Laura azonban nem hasonlított össze a magyar szerzők által készített beszámolókat az említett országokból származó leírásokkal, szakirodalommal. A hazai hulladékgazdálkodási elképzelések némely területen példaként szolgáltak a nyugati tervekhez, máskor pedig a nyugati előrelépések nyújtottak ösztönző tapasztalatot a magyar szakemberek számára.

A szerzőt dicséri a rendkívül olvasmányos stílus, valamint a megfelelő tagolás, ami nagyban segíti az olvasót az adatgazdag fejezetek könnyed befogadásában. A tematikus felosztás velejárója, hogy a főbb csomópontok elkerülhetetlenül ismétlődnek, hiszen

ki kellett választani azokat a fontos eseményeket, ahol összeköthetővé válnak a különböző szálak. A többször előkerülő mozzanatokhoz kapcsolódó megállapítások – mint például a Cséry-telep fővárossal kötött szerződése lejártának időpontja – néha kissé ellentmondásosnak tűnnek, de az esetlegesen felmerülő kérdésekre oldalakon belül választ is kapunk.

A kötet praktikus kivitelezésű, a zavaró védőborítót használatát mellőzve, remek megoldással egy olyan belső borítót alakítottak ki, ami egy nagyobb méretű térképnek ad helyet és a könyv forgatása közben mégsem zavarja az olvasót. A tetszetős megjelenés, a képek találó elhelyezése és a könnyű kezelhetőség mellett az egyetlen apró tényező, amely kissé zavarhatja az olvasás élményét a hagyományos mondatvégi írásjel, illetve a rövidítéseket jelző pontok helyett megjelenő kis keresztek használata.

Umbrai Laura sikerrel valósította meg az előszóban megfogalmazott cél-

jait. Az általa választott témakör különböző tudományterületek módszereinek ötvözésével megvalósított komplex bemutatásán túl valóban jobban megismerhettük a várost és hétköznapi embereit. Nemcsak a témáját illetően hiánypótló a monográfia, de támpontot ad ahhoz is, miként nyúljunk egy olyan kérdéskörhöz, amellyel eddig még nem igazán foglalkozott a történetírás. Valóban meg lehet írni a *szemeteskarak sikertörténetét* akkor, ha alapos kutatómunka, tetemes forrásbázis, átgondolt szerkezet és logikus, érthető elbeszélésmód áll mögötte – és akkor ez már egy szerzői sikertörténet is. A kötet tehát nemcsak azoknak az érdeklődőknek lehet hasznos, akik meg kívánják ismerni a fővárosi szemetelés múltját, hanem azoknak a kutatóknak is rendkívül jó és követendő példát ad, akik egy mindaddig marginális témát kívánnak feldolgozni.

Gyimesi Réka